

**Edukacja religijna dziecka w wieku przedszkolnym w kontekście
wybranych koncepcji pedagogicznych**

**Religious education of preschool children in the context
of some pedagogical concepts**

S. Teresa Katarzyna Majerczyk SDS

**Edukacja religijna dziecka
w wieku przedszkolnym w kontekście
wybranych koncepcji pedagogicznych**

**Religious education of preschool children
in the context of some pedagogical concepts**

Olsztyn 2014

Tytuł: Edukacja religijna dziecka w wieku przedszkolnym
w kontekście wybranych koncepcji pedagogicznych

Autor: s. Teresa Katarzyna Majerczyk SDS

Publikacja jest pracą doktorską napisaną na Wydziale Teologii Uniwersytetu Warmińsko-
-Mazurskiego w Olsztynie pod kierunkiem dr hab. Anny Zellma prof. UWM.

Recenzenci w przewodzie doktorskim:
Ks. dr hab. Jerzy Kostorz prof. Uniwersytetu Opolskiego
Ks. dr hab. Piotr Duksa prof. Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego

Za zgodą Kurii Metropolitalnej Warmińskiej
Nr 1042/2013
Olsztyn, dnia 23.09.2013 r.

Projekt okładki, skład i łamanie
Bogdan Grochal

Na okładce
fotografia z Albumu Rodzinnego (na zdjęciu Anna Rusin)

ISBN 978-83-61864-34-9

Copyright by: s. Teresa Katarzyna Majerczyk SDS
Copyright by: Warmińskie Wydawnictwo Diecezjalne

Warmińskie Wydawnictwo Diecezjalne
ul. Wyszyńskiego 9
10-457 Olsztyn
tel. 89 533 57 68

Druk i oprawa:
Cenar Poligrafia
ul. Grotha 27/6, 10-579 Olsztyn

Spis treści

Wykaz skrótów	11
Wstęp	19

ROZDZIAŁ I

PEDAGOGICZNY KONTEKST EDUKACJI RELIGIJNEJ W PLACÓWKACH WYCHOWANIA PRZEDSZKOLNEGO

1. Główne założenia edukacji przedszkolnej	31
1.1. Początki instytucji przedszkolnych	31
1.2. Istota edukacji przedszkolnej	44
1.3. Cele i zadania edukacji w przedszkolu	51
1.4. Problemy edukacyjne w przedszkolu	57
2. Wybrane koncepcje wychowania przedszkolnego	64
2.1. Pedagogika Marii Montessori	64
2.2. Pedagogika waldorfska	70
2.3. Pedagogika bł. Edmunda Bojanowskiego	78
2.4. Pedagogika egzystencjalna	83
3. Edukacja religijna jako komponent wychowania przedszkolnego	89
3.1. Społeczno-kulturowe uwarunkowania nauczania religii	89
3.2. Organizacja lekcji religii w placówkach przedszkolnych	94
3.3. Cele i zadania nauczania religii w przedszkolu	100

ROZDZIAŁ II

BIOPSYCHICZNE PODSTAWY EDUKACJI RELIGIJNEJ DZIECKA W PRZEDSZKOLU

1. Wielowymiarowy rozwój dziecka w wieku przedszkolnym	105
1.1. Rozwój fizyczny i motoryczny	106
1.2. Rozwój procesów poznawczych	111
1.3. Rozwój emocjonalny i społeczny	122
2. Podstawowe formy działalności dziecka przedszkolnego	134
2.1. Zabawa	134
2.2. Twórczość plastyczna	138
2.3. Ekspresja werbalna	142
3. Zaburzenia rozwoju u dzieci w wieku przedszkolnym	146
3.1. Uszkodzenia centralnego układu nerwowego	147
3.2. Zaburzenia somatyczne	150
3.3. Zaburzenia emocjonalne	152

ROZDZIAŁ III

TREŚCI PROGRAMOWE EDUKACJI RELIGIJNEJ W PRZEDSZKOLU

1. Rozwijanie poznania wiary	158
1.1. Odkrywanie obecności i miłości Boga	158
1.2. Religijne wyjaśnianie doświadczeń	162
1.3. Ukazywanie znaków i symboli religijnych	166
2. Nauczanie modlitwy i wychowanie liturgiczne	169
2.1. Przekaz wiedzy o modlitwie i liturgii	169
2.2. Wprowadzenie w praktykę modlitwy	173
2.3. Formacja liturgiczna	177
3. Wychowanie moralne	182
3.1. Ukazywanie norm moralnych	183
3.2. Kształtowanie postaw moralno-społecznych	187
3.3. Formacja sumienia	192

ROZDZIAŁ IV

METODYKA EDUKACJI RELIGIJNEJ W PRZEDSZKOLU

1. Formy organizacyjne aktywności dziecka	198
1.1. Aktywność zbiorowa	199
1.2. Aktywność indywidualna	203
1.3. Aktywność zróżnicowana	206
2. Metody i techniki wspierania aktywności dziecka	208
2.1. Gry i zabawy dydaktyczne	209
2.2. Metody i techniki muzyczne	213
2.3. Metody i techniki plastyczne	217
2.4. Metody i techniki dramowe	220
2.5. Metody biblijne i liturgiczne	225
2.6. Metody integracyjne	229
3. Pomoce dydaktyczne	232
3.1. Środki wzrokowe	233
3.2. Środki słuchowe	239
3.3. Środki audiowizualne	241

ROZDZIAŁ V

DZIAŁALNOŚĆ DYDAKTYCZNO-WYCHOWAWCZA NAUCZYCIELA RELIGII W PRZEDSZKOLU

1. Zadania edukacyjne i katechetyczne nauczyciela religii	245
1.1. Nauczanie i wychowanie	245
1.2. Postawa pedagogiczna i świadectwo wiary	249
1.3. Korelacja nauczania religii z wychowaniem przedszkolnym	252

2. Warsztat pracy nauczyciela religii	255
2.1. Planowanie pracy wychowawczo-dydaktycznej	255
2.2. Organizacja miejsca do zajęć z religii	258
2.3. Doskonalenie zawodowe	261
3. Współpraca środowisk wychowawczych	265
3.1. Współdziałanie nauczyciela religii z gronem pedagogicznym przedszkola	265
3.2. Dialog nauczyciela religii z rodzicami	271
3.3. Poszukiwanie form zaangażowania dzieci i rodziców w parafii	274
Zakończenie	279
Summary	284
Bibliografia	288

Contents

List of abbreviations	11
Intiduction	19

CHAPTER I

PEDAGOGICAL CONTEXT OF RELIGIOUS EDUCATION IN THE PRE-EDUCATIONAL INSTITUTIONS

1. The main objectives of preschool education	31
1.1. The origins of preschool insitiutions	31
1.2. The sense of preschool education	44
1.3. The objectives and tasks of education in kindergarden	51
1.4. Education problems in kindergarden	57
2. Selected concepts of preschool education	64
2.1. Pedagogy of Maria Montessori	64
2.2. Pedagogy of Waldorf	70
2.3. Pedagogy of Edmund Bojanowski	78
2.4. Existential Pedagogy	83
3. Religion education as a component of preschool education	89
3.1. Social and cultural conditions of religion education	89
3.2. Organization of religion lessons in kindergarden	94
3.3. Objectives and tasks of religion education in kindergarden	100

CHAPTER II

BIOPSYCHOLOGICAL BASICS OF RELIGIOUS EDUCATION IN KINDERGARDEN

1. Multi-dimensional child's development in preschool age	105
1.1. Physical and motor development	106
1.2. The development of cognitive processes	111
1.3. Emotional and social development	122
2. Basic forms of activities of preschool child	134
2.1. Play	134
2.2. Plastic works	138
2.3. Verbal expression	142
3. Child's developmental disorders in preschool age	146
3.1. The damage of the central nervous system	147
3.2. Somatoform disorders	150
3.3. Emotional disorders	152

CHAPTER III

THE CONTENTS OF THE RELIGIOUS EDUCATION IN KINDERGARDEN

1. Developing knowledge of the faith	158
1.1. Discovering the presence and love of God	158
1.2. Religious explaining of own experiences	162
1.3. Showing the signs and symbols of religion	166
2 Teaching prayer and liturgical education.	169
2.1. The transfer of knowledge about prayer and liturgy	169
2.2. Introduction to the practice of prayer	173
2.3. Liturgical formation	177
3. Moral education	182
3.1. Showing moral standards	183
3.2. Formation of moral and social attitudes	187
3.3. Formation of conscience	192

CHAPTER IV

METHODS OF RELIGION EDUCATION IN KINDERGARDEN

1. Organizational forms of child activity	198
1.1. Collective activity	199
1.2. Individual activity	203
1.3. Varied activity	206
2. Methods and techniques supporting childs activity	208
2.1. Games and play supporting learning	209
2.2. Methods and techniques of music	213
2.3. Methods and techniques of plastics	217
2.4. Methods and techniques of drama	220
2.5. Biblical and liturgical methods	225
2.6. Methods of integration	229
3. Teaching aids	232
3.1. Visual measures	233
3.2. Hearing measures	239
3.3. Audiovisual measures	241

CHAPTER V

TEACHING AND EDUCATIONAL ACTIVITIES OF TEACHERS OF RELIGION IN KINDERGARDEN

1. Educational and catechetical tasks of religion teacher	245
1.1. Teaching and education	245
1.2. Reaching attitude and witness of faith	249
1.3. Religion education with preschool education correlation	252

2. Religion teacher workshop	255
2.1. Planning of educational teaching	255
2.2. Organization of places for religion classes	258
2.3. Professional development	261
3. Cooperation of educational environments	265
3.1. Interaction of Religion teacher with teaching staff in kindergarden	265
3.2. The dialogue between Religion teacher and parents	271
3.3. Searching for forms of involvement of children and parents in the parish	274
Summary	279
Ending	284
Bibliography	288

Wykaz skrótów

- AK** – „Ateneum Kapłańskie”, Włocławek 1909 –
- AVE** – Wydawnictwo Diecezji Radomskiej AVE
- b.m.w.** – brak miejsca wydania
- Blżej Przesz.** – „Blżej Przeszkola – wychowanie i edukacja”, Kraków 2001 – Jan Paweł II, Adhortacja apostolska o katechizacji w naszych czasach „Catechesi tradendae” (16.10.1979)
- DCG** – Kongregacja ds. Duchowieństwa, Ogólna instrukcja katechetyczna „Directorium catechisticum generale” (11.04.1971)
- DMD** – Kongregacja Kultu Bożego, Dyrektorium o Mszach św. z udziałem dzieci (1.11.1973)
- DOK** – Kongregacja ds. Duchowieństwa, Dyrektorium ogólne o katechizacji (15.08.1997)
- DWCH** – Sobór Watykański II, Deklaracja o wychowaniu chrześcijańskim „Gravissimum educationis” (28.10.1965)
- DzURP** – Dziennik Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej
- DzUrzMEN** – Dziennik Urzędowy Ministerstwa Edukacji Narodowej
- EK** – Encyklopedia katolicka, Lublin 1973 –
- HW** – „Horyzonty Wiary”, Kraków 1992–2001
- ERRATA** – Wydawnictwo ERRATA, Toruń
- FC** – Jan Paweł II, Adhortacja apostolska o zadaniach rodziny chrześcijańskiej w świecie współczesnym „Familiaris consortio” (22.11.1981)
- Gaudium** – Wydawnictwo Gaudium, Lublin
- JEDNOŚĆ** – Wydawnictwo JEDNOŚĆ, Kielce
- Kat** – „Katecheta”, Poznań 1957 –
- KDK** – Sobór Watykański II, Konstytucja duszpasterska o Kościele w świecie współczesnym „Gaudium et spes” (7.12.1965)
- KL** – Sobór Watykański II, Konstytucja o liturgii świętej „Sacrosanctum concilium” (4.12.1963)
- KŚW** – Wydawnictwo Święty Wojciech, Poznań
- PCH** – „Paedagogia Christiana”, Toruń 1997 –
- PDK** – Konferencja Episkopatu Polski, Dyrektorium katechetyczne Kościoła katolickiego w Polsce (20.06.2001)
- PDz0 2005: ERRATA** – M. Wiadrowska-Gliszczyńska, „W dziele stworzenia odkrywam miłość Boga”. Podręcznik nr AZ-03-05/2-0 do nauczania religii rzymskokatolickiej na terenie całej Polski z zachowaniem praw biskupów diecezjalnych przeznaczony dla klasy zerowej zgodny z programem nauczania nr AZ-0-05/2, Toruń 2005

- PDz0 2005: JEDNOŚĆ** – T. Śmiech (red.), „W świecie mojego Boga”. Podręcznik nr AZ-03-04/3-0 do nauczania religii rzymskokatolickiej na terenie całej Polski z zachowaniem praw biskupów diecezjalnych przeznaczony dla klasy zerowej, zgodny z programem nauczania numer AZ-0-04/3, Kielce 2005
- PDz0 2006: JEDNOŚĆ** – E. Osewska, J. Stala (red.), „Kocham dobrego Boga”. Podręcznik nr AZ-03-04/3-1 do nauczania religii rzymskokatolickiej na terenie całej Polski z zachowaniem praw biskupów diecezjalnych, przeznaczony dla sześciolatek i klas zerowych, zgodny z programem nauczania nr AZ-0-04/3, Kielce 2006
- PDz0 2008: WDS** – S. Łabendowicz (red.) „Jezus mnie kocha”. Podręcznik nr AZ-03-03/2-0 do nauczania religii rzymskokatolickiej na terenie całej Polski z zachowaniem praw biskupów diecezjalnych, przeznaczony dla klasy zerowej, zgodny z programem nauczania nr AZ-0-03/2, Radom 2008
- PDz0 2009: WAM** – T. Biłyk, I. Czarnecka, T. Czarnecka, B. Surma, W. Kubik, „Wędrowanie z Bogiem”. Podręcznik nr AZ-03-03-1-01 do nauczania religii rzymskokatolickiej na terenie całej Polski z zachowaniem praw biskupów diecezjalnych, przeznaczony dla klasy zerowej, zgodny z programem nauczania numer AZ-0-03-1, Kraków 2009
- PDz0 2010: KŚW** – D. Jackowiak, J. Szpet (red.), „Przychodzimy do Pana Boga”. Podręcznik nr AZ-03-04/4-0 do nauczania religii rzymskokatolickiej na terenie całej Polski z zachowaniem praw biskupów diecezjalnych, przeznaczony dla klasy zerowej, zgodny z programem nauczania nr AZ-0-04/4, Poznań 2010
- PDz0 2010: WAW** – A. Tuleja, A. Podgórska (red.), „Bóg jest blisko”. Podręcznik nr AZ-03-03/2-10 do nauczania religii rzymskokatolickiej na terenie całej Polski z zachowaniem praw biskupów diecezjalnych przeznaczony dla klasy zerowej szkoły podstawowej, zgodny z programem nauczania nr AZ-0-03/2, Warszawa 2010
- PDz0 2011: WAM** – I. Czarnecka, T. Czarnecka, W. Kubik, „Jesteśmy dziećmi Boga”. Podręcznik nr AZ-03-01/10-KR-1/11 do nauczania religii rzymskokatolickiej na terenie całej Polski z zachowaniem praw biskupów diecezjalnych przeznaczony do klasy zerowej, zgodny z programem nauczania nr AZ-0-01/10, Kraków 2011
- PDz3 2011: WAM** – D. Czarnecka, T. Czarnecka, W. Kubik, „Nasza Boża Rodzina”. Podręcznik nr AZ-01-01/10-KR-1/11 do nauczania religii rzymsko-katolickiej na terenie całej Polski z zachowaniem praw biskupów diecezjalnych przeznaczony dla przedszkola (grupy trzylatków), zgodny z programem nauczania nr AZ-0-01/10, Kraków 2011
- PDz3i4 2005: ERRATA** – M. Wiadowska-Gliszczyńska, „W dziele stworzenia odkrywam miłość Boga”. Podręcznik nr AZ-01-05/2-0 do nauczania religii rzymskokatolickiej na terenie całej Polski z zachowaniem

- praw biskupów diecezjalnych przeznaczony dla przedszkola (grupa trzy-i czterolatków), zgodny z programem nauczania nr AZ-0-05/2, Toruń 2005
- PDz4 2004: WAM** – T. Biłyk, W. Kubik, „Cieszymy się Bogiem”. Podręcznik nr AZ-01-03/1-0 do nauczania religii rzymskokatolickiej na terenie całej Polski z zachowaniem praw biskupów diecezjalnych przeznaczony dla przedszkola (grupy czterolatków), zgodny z programem nauczania nr AZ-0-03/1, Kraków 2004
- PDz4 2005: JEDNOŚĆ** – E. Osewska, J. Stala (red.), „Bóg kocha dzieci”. Podręcznik do nauczania religii rzymskokatolickiej na terenie całej Polski z zachowaniem praw biskupów diecezjalnych, przeznaczony dla przedszkola (grupa czterolatków), zgodny z programem nauczania nr AZ-0-04/3, Kielce 2005
- PDz4 2005: WDS** – S. Łabendowicz (red.), „Z Jezusem”. Podręcznik nr AZ-01-03/2-0 do nauczania religii rzymskokatolickiej na terenie całej Polski z zachowaniem praw biskupów diecezjalnych przeznaczony dla przedszkola (grupy czterolatków), zgodny z programem nauczania nr AZ-0-03/2, Radom 2005
- PDz4 2008: KśW** – D. Jackowiak, J. Szpet (red.), „Cieszymy się Bogiem”. Podręcznik do nauczania religii rzymskokatolickiej dla dzieci czteroletnich, zgodny z programem nauczania nr AZ-0-03/1, Poznań 2008
- PDz4 2011: WAM** – D. Czarnecka, T. Czarnecka, W. Kubik, G. Łuszczak, „Bóg kocha dzieci”. Podręcznik nr AZ-02-01/10-KR-1/11 do nauczania religii rzymskokatolickiej na terenie całej Polski z zachowaniem praw biskupów diecezjalnych przeznaczony dla dzieci czteroletnich, zgodny z programem nauczania nr AZ-0-01/10, Kraków 2011
- PDz5 2004: WAM** – T. Biłyk, W. Kubik, „Kochamy Boga”. Podręcznik nr AZ-02-03/1-0 do nauczania religii rzymskokatolickiej na terenie całej Polski z zachowaniem praw biskupów diecezjalnych przeznaczony dla przedszkola (grupa pięciolatków), zgodny z programem nauczania nr AZ-0-03/1, Kraków 2004
- PDz5 2005: JEDNOŚĆ** – E. Osewska, J. Stala (red.), „Jestem dzieckiem Bożym”. Podręcznik nr AZ-02-04/3-0 do nauczania religii rzymskokatolickiej na terenie całej Polski z zachowaniem praw biskupów diecezjalnych przeznaczony dla przedszkola (grupa pięciolatków), zgodny z programem nauczania nr AZ-0-04/3, Kielce 2005
- PDz5 2006: ERRATA** – D. Włoczevska, „W dziele stworzenia odkrywam miłość Boga”. Podręcznik nr AZ-02-05/2-0 do nauczania religii rzymskokatolickiej na terenie całej Polski z zachowaniem praw biskupów diecezjalnych przeznaczony dla przedszkola (grupa pięciolatków), zgodny z programem nauczania nr AZ-0-05/2, Toruń 2006
- PDz5 2006: WDS** – S. Łabendowicz (red.), „Z Jezusem do Boga Ojca”. Podręcznik nr AZ-02-03/2-0 do nauczania religii rzymskokatolickiej na terenie całej Polski z zachowaniem praw biskupów diecezjalnych

- przeznaczony dla przedszkola (grupa pięcioletków), zgodny z programem nauczania nr AZ-0-03/2, Radom 2006
- PDz5 2010: KśW** – D. Jackowiak, J. Szpet (red.), „Kochamy Boga”. Podręcznik do nauczania religii rzymskokatolickiej dla dzieci pięcioletnich, zgodny z programem nauczania nr AZ-0-03/1, Poznań 2010
- PDz5 2011: KśW** – J. Szpet, D. Jackowiak (red.), „Jesteśmy dziećmi Bożymi”. Podręcznik nr AZ-03-01/10-PO-1/11 do nauczania religii rzymskokatolickiej na terenie całej Polski z zachowaniem praw biskupów diecezjalnych przeznaczony dla dzieci pięcioletnich, zgodny z programem nauczania nr AZ-0-01/10, Poznań 2011
- PIW** – Płocki Instytut Wydawniczy
- PM bł. EB, cz. 1** – M.L. Opiela (red.), Ochronić wychowując. Przewodnik metodyczny do „Programu wychowania przedszkolnego według koncepcji pedagogicznej E. Bojanowskiego” cz. 1, Dębica 2009
- PM bł. EB, cz. 2** – M.L. Opiela (red.), Ochronić wychowując. Przewodnik metodyczny do „Programu wychowania przedszkolnego według koncepcji pedagogicznej E. Bojanowskiego”, cz. 2, Dębica 2009
- PM0 2002: AVE** – S. Łabendowicz (red.), „Jezus mnie kocha”. Poradnik metodyczny do nauczania religii w klasie zerowej, Radom 2002
- PM0 2003: PIW** – R. Czekalski, A. Krasieński, E. Zielińska (red.), „Pan Jezus mnie kocha”. Podręcznik metodyczny do religii według podręcznika nr AZ-03-03/3-0 do nauczania religii rzymskokatolickiej na terenie całej Polski z zachowaniem praw biskupów diecezjalnych, przeznaczony dla klasy zerowej, zgodny z programem nauczania nr AZ-0w-03/3, Płock 2003
- PM0 2003: WAM** – T. Biłyk, T. Czarnecka, W. Kubik, B. Surma, „Wędrowanie z Bogiem”. Poradnik metodyczny do nauczania religii rzymskokatolickiej (zeszyty od 0 do 6) według podręcznika nr AZ-03-03/1-0 dla klasy zerowej, zgodnego z programem nauczania nr AZ-0-03/1, Kraków 2003
- PM0 2004: KśW** – D. Jackowiak, J. Szpet (red.), „Przychodzimy do Pana Boga”. Przewodnik metodyczny do nauczania religii rzymskokatolickiej dla dzieci sześcioletnich według podręcznika nr AZ-0-04/4, zgodnego z programem nauczania nr AZ-0-04/4, Poznań 2004
- PM0 2005: ERRATA** – M. Wiadrowska-Gliszczyńska, „W dziele stworzenia odkrywam miłość Boga”. Poradnik metodyczny do nauczania religii rzymskokatolickiej dla dzieci sześcioletnich według podręcznika nr AZ-01-05/2-0, zgodnego z programem nauczania nr AZ-0-05/2, Toruń 2005
- PM0 2005: JEDNOŚĆ** – T. Śmiech (red.), „W świecie mojego Boga”. Poradnik metodyczny do nauczania religii rzymskokatolickiej według podręcznika nr AZ-03-04/3-0, zgodnego z programem nauczania nr AZ-0-04/3, Kielce 2004
- PM0 2006: Gaudium** – R. Lis (red.), „Mogę zaufać Jezusowi”. Podręcznik metodyczny

- dla dzieci sześcioletnich nr AZ-03-03/2-6, zgodny z programem nauczania nr AZ-0-03/2, Lublin 2006
- PM5 2007: Gaudium** – R. Lis (red.), „Jezus prowadzi nas do Ojca”. Podręcznik metodyczny dla dzieci pięcioletnich nr AZ-02-03/1-1, zgodny z programem nauczania nr AZ-0-03/1, Lublin 2007
- PM0 2007: JEDNOŚĆ** – E. Osewska, J. Stala (red.), „Kocham dobrego Boga”. Poradnik metodyczny do nauczania religii rzymskokatolickiej dla dzieci sześcioletnich według podręcznika nr AZ-03-04/3-0, zgodnego z programem nauczania nr AZ-0-04/3, Kielce 2007
- PM0 2008: WDS** – S. Łabendowicz (red.), „Jezus mnie kocha”. Poradnik metodyczny nr AZ-03-03/2-0 do nauczania religii rzymskokatolickiej na terenie całej Polski z zachowaniem praw biskupów diecezjalnych, przeznaczony dla klasy zerowej, zgodny z programem nauczania nr AZ-0-03/2, Radom 2008
- PM0 2010: WAW** – A. Tuleja, A. Podgórska (red.), „Bóg jest blisko”. Podręcznik metodyczny do klasy zero zgodny z programem nauczania nr AZ-0-03/2, Warszawa 2010
- PM0 2011: WAM** – I. Czarnecka, T. Czarnecka, W. Kubik, G. Łuszczak, „Jesteśmy dziećmi Boga”. Poradnik metodyczny do nauczania religii rzymskokatolickiej dla klasy zero według podręcznika nr AZ-03-01/10-KR-1/11, zgodnego z programem nauczania nr AZ-0-01/10, Kraków 2011
- PM3 2011: WAM** – D. Czarnecka, T. Czarnecka, W. Kubik, „Nasza Boża rodzina”. Podręcznik metodyczny do nauczania religii rzymskokatolickiej według podręcznika nr AZ-01-01/10-KR-1/11, zgodnego z programem nauczania nr AZ-0-01/10, Kraków 2011
- PM3i4 2005: ERRATA** – M. Wiadowska-Gliszczyńska, „W dziele stworzenia odkrywam miłość Boga”. Poradnik metodyczny do nauczania religii rzymskokatolickiej dla dzieci trzyletnich i czteroletnich według podręcznika nr AZ-01-05/2-0, zgodnego z programem nauczania nr AZ-0-05/2, Toruń 2005
- PM4 2004: WAM** – T. Biłyk, T. Czarnecka, W. Kubik, „Cieszymy się Bogiem”. Podręcznik metodyczny do nauczania religii rzymskokatolickiej dla dzieci czteroletnich (zeszyty od 0 do 5) według podręcznika nr AZ-01-03/1-0, zgodnego z programem nauczania nr AZ-0-03/1, Kraków 2004
- PM4 2005: JEDNOŚĆ** – E. Osewska, J. Stala (red.), „Bóg kocha dzieci”. Poradnik metodyczny do nauczania religii rzymskokatolickiej dla dzieci czteroletnich według programu nauczania AZ-0-04/3, Kielce 2005
- PM4 2005: WDS** – S. Łabendowicz (red.), „Z Jezusem”. Poradnik metodyczny nr AZ-01-03/2-0 do nauczania religii rzymskokatolickiej na terenie całej Polski z zachowaniem praw biskupów diecezjalnych, przeznaczony dla grupy czterolatek, zgodny z programem nauczania nr AZ-0-03/2, Radom 2005
- PM4 2007: KŚW** – D. Jackowiak, J. Szpet (red.), „Cieszymy się Bogiem”. Przewod-

- nik metodyczny do nauczania religii rzymskokatolickiej dla dzieci czteroletnich, zgodny z programem nauczania nr AZ-0-03/1, Poznań 2008
- PM4 2008: Gaudium** – R. Lis (red.), „Bóg dał nam Jezusa”. Podręcznik metodyczny dla dzieci czteroletnich nr AZ-01-03/1-1, zgodny z programem nauczania nr AZ-0-03/1, Lublin 2008
- PM4 2011: WAM** – D. Czarnecka, T. Czarnecka, W. Kubik, G. Łuszczak, „Bóg kocha dzieci”. Podręcznik metodyczny do nauczania religii rzymskokatolickiej według podręcznika nr AZ-02-01/10-KR-1/11, zgodnego z programem nauczania nr AZ-0-01/10, Kraków 2011
- PM5 2004: WAM** – T. Biłyk, D. Czarnecka, T. Czarnecka, A. Duka, W. Kubik, „Kochamy Boga”. Poradnik metodyczny do nauczania religii rzymskokatolickiej dla dzieci pięcioletnich (zeszyty od 0 do 5) według podręcznika nr AZ-02-03/1-0, zgodnego z programem nr AZ-0-03/1, Kraków 2004
- PM5 2005: JEDNOŚĆ** – E. Osewska, J. Stala (red.), „Jestem dzieckiem Bożym”. Poradnik metodyczny do nauczania religii rzymskokatolickiej dla dzieci pięcioletnich według podręcznika nr AZ-02-04/3-0, zgodnego z programem nauczania nr AZ-0-04/3, Kielce 2005
- PM5 2006: ERRATA** – D. Włoczevska, „W dziele stworzenia odkrywam miłość Boga”. Poradnik metodyczny do nauczania religii rzymskokatolickiej dla dzieci pięcioletnich według podręcznika nr AZ-02-05/2-0, zgodnego z programem nauczania nr AZ-0-05/2, Toruń 2006
- PM5 2006: WDS** – S. Łabendowicz (red.), „Z Jezusem do Boga Ojca”. Poradnik metodyczny nr AZ-02-03/2-0 do nauczania religii rzymskokatolickiej na terenie całej Polski z zachowaniem praw biskupów diecezjalnych, przeznaczony dla przedszkola (grupa pięcioletników), zgodny z programem nauczania nr AZ-0-03/2, Radom 2006
- PM5 2007: KŚW** – D. Jackowiak, J. Szpet (red.), „Kochamy Boga”. Przewodnik metodyczny do nauczania religii rzymskokatolickiej dla dzieci pięcioletnich, zgodny z programem nauczania nr AZ-0-03/1, Poznań 2007
- PM5 2011: KŚW** – D. Jackowiak, J. Szpet (red.), „Jesteśmy dziećmi Bożymi”. Poradnik metodyczny do nauczania religii rzymskokatolickiej dla dzieci pięcioletnich według podręcznika nr AZ-0-01/10, Poznań 2011
- PM5 2011: PIW** – A. Krasieński (red.), „Jesteśmy rodziną Boga”. Podręcznik nr PL-03-01/10-PL-1/11 do nauczania religii rzymskokatolickiej na terenie diecezji płockiej z zachowaniem praw biskupów diecezjalnych, przeznaczony dla grupy pięcioletników, zgodny jest z programem nauczania nr AZ-0-01/10, Płock 2011
- PNR 2001** – Komisja Wychowania Katolickiego Konferencji Episkopatu Polski, „Program nauczania religii” (20.09.2001)

- PNR 2010** – Komisja Wychowania Katolickiego Konferencji Episkopatu Polski, „Program nauczania religii rzymskokatolickiej w przedszkolach i szkołach” (9.06.2010)
- PNRP 2003: AVE** – S. Łabendowicz, S. Kościuk, E. Bieniek, „Jezus mnie kocha”. Program nauczania religii dla przedszkola, nr programu AZ-0-03/2, (10.03.2003)
- PNRP 2003: PIW** – J. Kraszewski, R. Czekalski, L. Wanarska, E. Zielińska, „Pan Jezus mnie kocha”. Program do nauczania religii dla klasy zerowej, nr programu AZ-0w-03/3, (10.03.2003)
- PNRP 2003: WAM** – W. Kubik, T. Biłyk, T. Czarnecka, „Radość dzieci Bożych”. Program nauczania religii rzymskokatolickiej, nr programu AZ-0-03/1, (10.03.2003)
- PNRP 2003: WAM** – W. Kubik, T. Biłyk, T. Czarnecka, „Radość dzieci Bożych”. Program nauczania religii dla przedszkola, nr programu AZ-0-03/1, (10.03.2003)
- PNRP 2004: JEDNOŚĆ** – T. Śmiech, „W radości dzieci Bożych”. Program nauczania religii dla przedszkola, nr programu AZ-0-04/3, (26.03.2004)
- PNRP 2004: KśW** – D. Jackowiak, J. Szpet, „Jesteśmy dziećmi Pana Boga”. Program kształcenia religijnego dzieci w wieku 3-6 lat, nr programu AZ-0-04/4, (26.03.2004)
- PNRP 2005: ERRATA** – M. Wiadowska-Gliszczyńska, D. Włoczewska, „W dziele stworzenia odkrywam miłość Boga”. Program nauczania religii rzymskokatolickiej dla przedszkola, nr programu AZ-0-05/2, (16.06.2005)
- PNRP 2010: WAM** – Komisja Wychowania Katolickiego Konferencji Episkopatu Polski, „Kochamy dobrego Boga”. Program nauczania religii dzieci w wieku przedszkolnym, nr programu AZ-0-01/10, (9.06.2010)
- PPD0 2008: WDS** – S. Łabendowicz (red.), Przewodnik programowo-dydaktyczny nauczania religii do klasy 0, materiały edukacyjne do programu nr AZ-0-03/2 i podręcznika nr AZ-03-03/2-0 „Jezus mnie kocha”, Radom 2008
- PPK 2001** – Konferencja Episkopatu Polski, „Podstawa programowa katechezy Kościoła katolickiego w Polsce” (20.06.2001)
- PPK 2010** – Konferencja Episkopatu Polski, „Podstawa programowa katechezy Kościoła katolickiego w Polsce” (8.03.2010)
- PPKP 2001** – Konferencja Episkopatu Polski, „Podstawa programowa katechezy w przedszkolu” (20.06.2001)
- PPKP 2010** – Konferencja Episkopatu Polski, „Podstawa programowa nauczania religii w przedszkolu” (8.03.2010)
- PPWP 2008** – Ministerstwo Edukacji Narodowej, Podstawa programowa wychowania przedszkolnego dla przedszkoli i oddziałów przedszkolnych w szkołach podstawowych, Załącznik nr 1 do Rozporządzenia Ministra Edukacji Narodowej z dnia 23 grudnia 2008 roku w sprawie podstawy programowej wychowania

- przedszkolnego oraz kształcenia ogólnego w poszczególnych typach szkół
- PWP bł. EB 2008** – M.L. Opiela, M. Kaput, E. Piekarcz [i.in.], Program wychowania przedszkolnego według koncepcji pedagogicznej bł. Edmunda Bojanowskiego, nr programu PN-5002-19/08, Dębica 2008
- WAM** – Wydawnictwo WAM, Księża Jezuit, Kraków
- WAW** – Wydawnictwo Archidiecezji Warszawskiej
- WDS** – Wydawnictwo Diecezjalne i Drukarnia w Sandomierzu
- WwP** – „Wychowanie w Przedszkolu”, Warszawa 1948 –
- Wych. na co dzień** – „Wychowanie na co dzień”, Toruń 1993 –

Wstęp

Edukacja religijna dziecka w wieku przedszkolnym – po powrocie lekcji religii do szkół i przedszkoli publicznych (1 września 1990 roku) – zgodnie z zaleceniem *Dyrektorium katechetycznego Kościoła katolickiego w Polsce*¹ wpisuje się, w działania dydaktyczno-wychowawcze współczesnego przedszkola. Stanowi ona fundament religijnego wychowania, określanego jako inicjacja w życie wiarą zaszczerpioną na chrzcie świętym². Jej realizacja dokonuje się w środowisku rodzinnym, przedszkolnym i parafialnym³. W edukacji religijnej przedszkolaka szczególne znaczenie ma współpraca katechety z rodziną. Dzięki rodzinie i relacjom z najbliższymi (rodzicami, dziadkami, opiekunami) kształtują się w dziecku podstawy zaufania do siebie i innych osób. Kontakty dziecka z najbliższym środowiskiem sprzyjają budowaniu jego wewnętrznego świata wartości i nabywaniu wzorców osobowych⁴. Poprzez identyfikację i naśladowanie najbliższych osób z otoczenia przedszkolak kształtuje w sobie pierwsze postawy moralne oraz przyswaja sobie normy i zasady postępowania⁵. Skuteczność edukacji religijnej przedszkolaka jest w dużym stopniu zależna od współpracy wszystkich środowisk wychowawczych, czyli rodziny, przedszkola, Kościoła⁶.

Dyrektorium ogólne o katechizacji podkreśla konieczność podejmowania przez katechetów działań, które sprzyjają wszechstronnemu rozwojowi dziecka⁷. Dlatego edukację religijną w przedszkolu należy powiązać z wychowaniem ogólnym⁸, korelując działania dydaktyczno-wychowawcze, podejmowane przez katechetów z procesem humanizacji i wielorakiego rozwoju dziecka⁹. W tej właśnie edukacji szczególnie miejsce zajmuje rozwój osobowości dziecka

¹ PDK 87.

² DOK 178.

³ PPK 2010, s. 10.

⁴ Z. Marek, M. Szczęsny, B. Szoldra, T. Warchał, Bóg w przedszkolu i szkole. Zarys katechezy przedszkolnej i wczesnoszkolnej, Kraków 2002, s. 202-203.

⁵ Tamże, s. 167-168.

⁶ DOK 178.

⁷ Tamże.

⁸ E. Osewska, Natura, treść, cele i zadania katechezy dzieci w wieku przedszkolnym, w: Wychowanie dzieci w wieku przedszkolnym, red. E. Osewska, J. Stala, Tarnów 2005, s. 293.

⁹ Tamże, s. 294.

i kształtowanie postaw religijnych. Za ważne uznaje się również odwoływanie do naturalnych doświadczeń dziecka takich, jak: poczucie miłości, akceptacji, bezpieczeństwa, zaufania oraz nawiązywania przyjaznych relacji z innymi osobami¹⁰. Nagromadzone przez dziecko doświadczenia spełniają ważną rolę w nawiązywaniu osobowej relacji z Bogiem, w kształtowaniu postawy zaufania wobec Boga, w formacji postaw społecznych i moralnych, opartych na wierze i odkrywania religijnych motywów działania¹¹.

Edukacja religijna dziecka w wieku przedszkolnym wynika z uwarunkowań rozwojowych wychowanka. Zgodnie z zasadą wierności Bogu i wierności człowiekowi¹² w tej edukacji ma miejsce korelacja aspektów teologicznych i antropologicznych. Następuje też łączenie wychowania ludzkiego z wychowaniem chrześcijańskim¹³. Katechetycy zajmujący się katechezą dziecka w przedszkolu tacy, jak: np. Zbigniew Marek¹⁴, Władysław Kubik¹⁵, Jan Szpet¹⁶, postulują, aby poważnie potraktować zarówno zadania stojące przed katechezą przedszkolną¹⁷, jak i adresata katechezy – dziecko w wieku przedszkolnym. Oznacza to, że w wychowaniu do wiary należy uwzględnić indywidualne uwarunkowania i możliwości rozwojowe wychowanka oraz jego sposób myślenia, rozumowania i działania, a także poziom jego gotowości na przyjmowanie prawd religijnych¹⁸. Istnieje więc potrze-

¹⁰ Tamże, s. 300-301.

¹¹ Z. Marek, *Katecheza przedszkolna*, w: *Wokół katechezy posoborowej*, red. R. Chałupniak, J. Kochel, J. Kostorz, W. Spyra, Opole 2004 s. 205.

¹² DOK 149.

¹³ Z. Marek, M. Szczęsny, B. Szołdra, T. Warchał, *Bóg w przedszkolu i szkole...*, s. 9-10.

¹⁴ Zob. np. Z. Marek, *Katecheza dzieci*, w: *Leksykon pedagogiki religii. Podstawy – koncepcje – perspektywy*, red. C. Rogowski, Warszawa 2007, s. 274-276; *O kształtowaniu obrazu Boga*, HW 1991 z. 7, s. 32-38; tenże, *Rozwój teorii religijnego wychowania dziecka w wieku przedszkolnym w Polsce w latach 1945-1990*, Kraków 1994; tenże, *Wychowanie religijne małego dziecka*, HW 1993 z. 15, s. 59-65.

¹⁵ Zob. np. W. Kubik, (red.), *Jezus Chrystus z nami. Podręcznik dla katechizacji dzieci najmłodszych*, t. 1, Warszawa 1983; tenże, *Jezus Chrystus z nami. Podręcznik dla katechizacji dzieci najmłodszych*, t. 2, Warszawa 1984; tenże, *Zarys dydaktyki katechetycznej*, Kraków 1990.

¹⁶ Zob. np. J. Szpet, *Znaczenie wychowania do modlitwy*, w: *Katecheza. Rodzina, parafia i szkoła*, t. 5, *Katecheza w przedszkolu*, red. J. Szpet, D. Jackowiak, Poznań 2007, s. 41-56; tenże, *Rozwój pojęć religijnych u pięcioletniego dziecka*, w: *Katecheza. Rodzina, parafia i szkoła*, t. 5, *Katecheza w przedszkolu*, s. 29-40; tenże, *Ważniejsze akcenty w polskiej katechezie XX wieku*, Kat 44 (2000) nr 2, s. 6-11.

¹⁷ DOK 85-86; PDK 24-30.

¹⁸ Zob. np. E. Osewska, *Katecheza dzieci w wieku przedszkolnym*, AK 2004 z. 1, s. 4-24; W. Kubik, *Zadania i treść religijnego wychowania małego dziecka*, s. 8-10; J. Szpet, *Rozwój pojęć religijnych u pięcioletniego dziecka*, w: *Katecheza. Rodzina, parafia i szkoła*, t. 5, *Katecheza w przedszkolu*, s. 29-40.

ba korzystania z osiągnięć psychologii rozwojowej i psychologii religii¹⁹, a także z nauk pedagogicznych²⁰. Przedmiotem katechezy w przedszkolu trzeba bowiem uczynić treści i pojęcia religijne, które dziecko jest w stanie przyjąć odpowiednio do swoich możliwości percepcyjnych²¹. Zaleca się też wykorzystanie metod i pomocy dydaktycznych wypracowanych w dydaktyce ogólnej²². Podstawowe dokumenty katechetyczne zwracają uwagę na znaczenie różnych metod w przekazie wiary. Postulują, aby katecheci w edukacji religijnej dziecka w wieku przedszkolnym stosowali aktualne sposoby pracy wymagane w pedagogice.

Zawsze jednak muszą oni uwzględniać Ewangelię i naukę Kościoła²³ oraz dostosować metody nauczania i wychowania do wieku i indywidualnych uwarunkowań osób katechizowanych²⁴. Tylko wtedy w katechezie adresowanej do dziecka w wieku przedszkolnym będą zrealizowane cele ukierunkowane na jego wszechstronny rozwój²⁵. Wymagania te znajdują zastosowanie w programach katechezy dzieci przedszkolnych, opracowanych m. in. przez Komisję Wychowania Katolickiego Konferencji Episkopatu Polski²⁶, Stanisława Łabendowicza, Sabinę Kościuk i Elżbietę Bieniek²⁷, Ryszarda Czekalskiego, Andrzeja Krasinińskiego i Ernestę Zielińską²⁸, Władysława Kubika, Teresę Biłyk i Teresę Czarnecką²⁹, Tadeusza Śmiecha³⁰, Jana Szpeta i Danutę Jackowiak³¹, Marię Wiadrowską-Gliszczyńską i Danutę Włoczewską³². Autorzy korzystając z osiągnięć psychologii rozwojowej³³, akcentują naturalną ciekawość dziecka, jego aktywność i formę uczenia się poprzez zabawę³⁴. Uwzględniają również możliwości psychofizyczne

¹⁹ W. Kubik, Zadania i treść religijnego wychowania małego dziecka, s. 8.

²⁰ Tenże, Zarys dydaktyki katechetycznej, s. 98-99.

²¹ Z. Marek, M. Szczęsny, B. Szoldra, T. Warchał, Bóg w przedszkolu i szkole..., s. 9-10.

²² W. Kubik, Podstawowe problemy katechizacji dzieci w wieku przedszkolnym, w: Jezus Chrystus z nami, t. 2, s. 9; tenże, Zarys dydaktyki katechetycznej, s. 99.

²³ DOK 148; CT 51; DCG 772.

²⁴ CT 51; PDK 46.

²⁵ Rodzi to wyzwania wobec autorów programów i podręczników do katechezy dzieci przedszkolnych, które dotyczą poszukiwania nowych metod, wpływających na wszechstronny rozwój wychowanka, w tym także religijny. Zob. R. Chałupniak, Metodyka katechezy przedszkolnej, w: Wychowanie dzieci w wieku przedszkolnym, s. 317-318.

²⁶ PNRP 2010: WAM.

²⁷ PNRP 2003: AVE.

²⁸ PNRP 2003: PIW.

²⁹ PNRP 2003: WAM.

³⁰ PNRP 2004: JEDNOŚĆ.

³¹ PNRP 2004: KśW.

³² PNRP 2005: ERRATA.

³³ PNRP 2004: KśW, s. 7.

³⁴ PNRP 2003: WAM, s. 20.

dziecka³⁵ i zalecają stosowanie zróżnicowanych metod oraz pomocy dydaktycznych³⁶. Oprócz wyżej wymienionych katechetyków, zagadnieniami dotyczącymi katechezy dziecka przedszkolnego zajmuje się także: Jerzy Bagrowicz³⁷, Radosław Chałupniak³⁸, Elżbieta Osewska³⁹, Anna Zellma⁴⁰. W opracowaniach polskich katechetyków brakuje studium, które ukazywałoby edukację religijną dziecka w wieku przedszkolnym w kontekście wybranych koncepcji pedagogicznych. Sporadycznie zagadnienia te są podejmowane w artykułach⁴¹ i w materiałach katechetycznych⁴². Jednakże brakuje publikacji na temat edukacji religijnej dziecka w wieku przedszkolnym, która nawiązywałaby do rozwiązań dydaktyczno-wychowawczych, wypracowanych w wybranych koncepcjach pedagogicznych.

Mając powyższe na uwadze, w niniejszej pracy podjęta zostanie próba zaprezentowania, na podstawie literatury przedmiotu, edukacji religijnej dziecka w wieku przedszkolnym w kontekście pedagogiki Marii Montessori (1870-1952), bł. Edmunda Bojanowskiego (1814-1871), pedagogiki waldorfskiej i pedagogiki egzystencjalnej. Wybór tych koncepcji podyktowany był ich powszechnym zastosowaniem nie tylko w placówkach przedszkolnych działających zgodnie z założeniami pedagogicznymi wypracowanymi w tych koncepcjach, ale również w przedszkolach ogólnodostępnych: publicznych i niepublicznych. Zwracając uwagę na możliwości i ograniczenie związane z zastosowaniem w edukacji religijnej dziecka rozwiązań dydaktycznych i wychowawczych zaproponowanych przez twórców wspomnianych koncepcji, dokona się ich oceny. Kryterium tej oceny będzie zasada wierności Bogu i człowiekowi. W związku z tym główny

³⁵ PNRP 2005: ERRATA, s. 5; PNRP 2004: JEDNOŚĆ, s. 3.

³⁶ PNRP 2003: AVE, s. 27; PNRP 2010: WAM, s. 18-19.

³⁷ J. Bagrowicz, Katecheza przedszkolna w Polsce, AK 1978 z. 3, s. 119-132.

³⁸ R. Chałupniak, Metodyka katechezy przedszkolnej, s. 317-350.

³⁹ Zob. np. E. Osewska, Natura, treść, cele i zadania katechezy dzieci..., s. 293-315; też, Pierwsze rozmowy o Bogu, Kat 44 (2000) nr 7-8, s. 32-37; też, Wychowanie modlitewne dzieci w wieku przedszkolnym, w: Wychowanie dzieci w wieku przedszkolnym, s. 249-274; też, Znaczenie zabawy w rozwoju, wychowaniu i katechezie dzieci w wieku przedszkolnym, w: Wychowanie dzieci w wieku przedszkolnym, s. 351-374.

⁴⁰ A. Zellma, Wychowanie społeczne dziecka w wieku przedszkolnym, w: Wychowanie dzieci w wieku przedszkolnym, s. 141-160.

⁴¹ Na przykład Anna Zellma pisze na temat zastosowania wybranych elementów dydaktyczno-wychowawczych systemu edukacyjnego Marii Montessori na etapie wczesnoszkolnej edukacji religijnej. Zob. Taż, Wybrane elementy dydaktyczno-wychowawcze systemu edukacyjnego Marii Montessori w katechezie wczesnoszkolnej, Kat 47 (2003) nr 5, s. 3-11.

⁴² Takie propozycje można znaleźć m.in. w katechezach dla dzieci sześcioletnich autorstwa s. Teresy Biłyk i Barbary Surmy. Autorki nawiązują do zasad pedagogiki Marii Montessori. Zob. PM0 2003: WAM, z. 0, s. 14.

problem pracy zawiera się w pytaniu: na czym polega edukacja religijna dziecka w wieku przedszkolnym w kontekście wybranych koncepcji pedagogicznych? Jego rozwiązanie wymaga najpierw przedstawienia i przeanalizowania ogólnej edukacji przedszkolnej zarówno w ujęciu historycznym, jak i we współczesnych realiach społeczno-kulturowych. Dopiero w tym kontekście można ukazać edukację religijną dziecka w przedszkolu, uwzględniając przy tym wybrane, wyżej wymienione, koncepcje pedagogiczne. Propozycje wypracowane w pedagogice M. Montessori, bł. E. Bojanowskiego, waldorfskiej i egzystencjalnej będą przedmiotem krytycznej analizy. Zwróci się tu uwagę na możliwości skorzystania podczas katechezy z propozycji metodyczno – dydaktycznych zaproponowanych w analizowanych koncepcjach pedagogicznych. Do kręgu zagadnień szczegółowych, stanowiących problematykę pracy, należy także ukazanie rozwoju dziecka w aspekcie wielowymiarowym, z uwzględnieniem jego norm i niektórych zaburzeń, z którymi katecheta może spotkać się podczas zajęć katechetycznych. Problematyka pracy obejmuje także przedstawienie i scharakteryzowanie najważniejszych elementów edukacji religijnej dziecka w przedszkolu. Do nich zalicza się: wychowanie do wiary, kształtowanie prawidłowego obrazu Boga, formowanie postaw modlitewnych, liturgicznych, społecznych i moralnych oraz formowanie sumienia. Aby katecheza przedszkolaka mogła być skuteczna wymaga zastosowania różnorodnych form, metod i środków dydaktycznych. Dlatego w dysertacji zostaną one przedstawione poprzez odwołanie się do psychologii i dydaktyki ogólnej. Ponadto zostanie ukazana rola katechety w procesie edukacji religijnej dziecka przedszkolnego. Ta kwestia należy też do zagadnień, których nie można pominąć. Dlatego zostaną naświetlone zadania edukacyjne i katechetyczne nauczyciela religii. Należy do nich między innymi, organizowanie warsztatu pracy oraz podejmowanie współpracy z rodziną, przedszkolem i parafią.

Temat dysertacji *Edukacja religijna dziecka w wieku przedszkolnym w kontekście wybranych koncepcji pedagogicznych* domaga się dookreślenia niektórych terminów. Pojęcie „edukacja przedszkolna”⁴³ obejmuje elementy „kształcenia”, „wychowania”, „nauczania”, „zabawy” i „rozwijania”. Określa ona zróżnicowane działania, podejmowane z dziećmi w wieku przedszkolnym. Nie ograniczają się one tylko do wychowania przedszkolnego, ale również obejmują nauczanie wzbogacone o elementy zabawy⁴⁴. Z kolei sformułowanie „edukacja religijna”, użyte w tytule pracy, oznacza ogół czynności związanych z inicjacją dziecka w życie wiarą, czyli nauczanie, wychowanie, wtajemniczenie chrześcijańskie. Realizacja tych zadań do-

⁴³ Znaczenie tego terminu zostanie szerzej omówione w rozdziale I, w punkcie 1.2.

⁴⁴ D. Waloszek, *Pedagogika przedszkolna – kształtowanie dyscypliny*, w: *Encyklopedia pedagogiczna XXI wieku*, t. 4, red. T. Pilch, Warszawa 2005, s. 221-238.

konuje się przy pomocy różnych form, metod, technik i środków dydaktycznych. Podczas katechezy w przedszkolu ma miejsce nie tylko przyswajanie określonej wiedzy religijnej, czyli zdobywanie przez dziecko intelektualnych podstaw wiary, ale również kształtowanie postaw i wprowadzanie do wspólnoty Kościoła. Zawsze jednak punktem wyjścia w edukacji religijnej dziecka w wieku przedszkolnym jest doświadczenie, które nabywa ono poprzez kontakt z otoczeniem. Wiedza religijna na etapie rozwoju dziecka odgrywa drugoplanową rolę. Staje się jedynie dopełnieniem tych treści, które ono samo odkryje podczas poznawania świata⁴⁵.

Określenie „w wieku przedszkolnym” oznacza, że przedmiotem podjętych analiz będzie dziecko w przedziale wiekowym od trzech do siedmiu lat, czyli od rozpoczęcia edukacji w przedszkolu do momentu pójścia do szkoły. Granice chronologiczne rozwoju są płynne. Literatura przedmiotu wyznacza ramy czasowe dla wieku przedszkolnego: między trzecim a siódmym rokiem życia dziecka⁴⁶ lub między czwartym a szóstym rokiem życia dziecka⁴⁷. Uzależnia je od cech charakterystycznych wspólnych dla dzieci w tym okresie rozwoju. Płynność granicy okresów rozwojowych widoczna jest także w dokumentach katechetycznych. *Podstawa programowa katechezy Kościoła katolickiego w Polsce z 2001 roku* przyjmuje przedział wiekowy dziecka przedszkolnego między czwartym a szóstym rokiem życia⁴⁸. Natomiast *Podstawa programowa katechezy Kościoła katolickiego w Polsce z 2010 roku* określa przedział wiekowy od trzeciego do szóstego roku życia⁴⁹. Warunkowane jest to zmianami wprowadzonymi w ogólnodostępnej edukacji dziecka. Dla potrzeb pracy przyjmuje się przedział wiekowy od trzeciego do siódmego roku życia, a więc do momentu pójścia dziecka do szkoły. Obecnie bowiem edukacja przedszkolna obejmuje dzieci w takim wieku. Stopniowo jednak granica wiekowa ulegnie zmianie. Od roku 2014 obowiązkiem szkolnym objęte zostaną dzieci od szóstego roku życia. Tym samym obniży się górna granica wieku dziecka objętego edukacją przedszkolną.

Termin „edukacja religijna dziecka w wieku przedszkolnym” wskazuje na przedszkole. Należy zaznaczyć, że chociaż realizacja założeń programowych nauczania religii odbywa się w przedszkolu to jednak w analizach podjętych w ni-

⁴⁵ Z. Marek, M. Szczęśny, B. Szoldra, T. Warchał, *Bóg w przedszkolu i szkole...*, s. 151-164.

⁴⁶ M. Przetacznikowa, *Wiek przedszkolny*, w: *Psychologia rozwojowa dzieci i młodzieży*, red. M. Żebrowska, Warszawa 1979⁹, s. 416.

⁴⁷ M. Kiejar-Turska, *Średnie dzieciństwo*, w: *Psychologia rozwoju człowieka. Charakterystyka okresów życia człowieka*, t. 2, red. B. Harwas-Napierała, J. Trempała, Warszawa 2009, s. 83; S. Kulpaczyński, *Psychologia rozwojowo-wychowawcza nie tylko dla katechetów*, Lublin 2009, s. 35.

⁴⁸ PPKP 2001, s. 13.

⁴⁹ PPKP 2010, s. 15.

niejszej dysertacji wielokrotnie zwraca się uwagę na fakt, że miejscem edukacji religijnej przedszkolaka powinna być również rodzina oraz parafia. Skuteczność wychowania religijnego zależy bowiem od podjętej współpracy wszystkich, wymienionych środowisk wychowawczych.

W celu ukazania sposobów skutecznej, dostosowanej do mentalności dzieci i zgodnej z nowymi tendencjami w edukacji, katechizacji dziecka przedszkolnego, zostaną poddane analizie wybrane koncepcje pedagogiczne, a mianowicie: koncepcja pedagogiczna M. Montessori, R. Steinera (1861-1925), bł. E. Bojanowskiego i koncepcja pedagogiki egzystencjalnej. Ukaże się przy tym nowatorskie rozwiązania dydaktyczno-wychowawcze stosowane w wyżej wymienionych koncepcjach pedagogicznych. Krytyczna analiza myśli pedagogicznej M. Montessori, R. Steinera, E. Bojanowskiego i pedagogiki egzystencjalnej pozwoli wybrać te elementy, które nie są sprzeczne z Ewangelią i z nauką Kościoła. Ich zastosowanie w katechezie przedszkolnej uczyni ją bardziej skuteczną i atrakcyjną. Autorzy wymienionych koncepcji pedagogicznych preferują podmiotowe traktowanie wychowanka, który odgrywa główną rolę w procesie edukacji. Nauczyciel tworzy jedynie odpowiednie warunki potrzebne dla rozwoju wychowanka⁵⁰, kierując się jego możliwościami i zainteresowaniami⁵¹. Wychowanek z kolei uczy się poprzez twórcze działanie⁵² i swobodny wybór metod, czasu i treści, budzących jego zainteresowanie⁵³. W ten sposób wychowanek opanowuje stopniowo sztukę samodzielnego kierowania procesem uczenia się i własnego rozwoju oraz przyjmowania odpowiedzialności za swoje wybory⁵⁴.

Podmiotowe podejście do wychowanka koresponduje ze wskazaniem zawartymi w dokumentach katechetycznych Kościoła katolickiego, a zwłaszcza w *Ogólnej instrukcji katechetycznej „Directorium catechisticum generale”* (z 11 kwietnia 1971 r.)⁵⁵, w *Dyrektorium ogólnym o katechizacji* (z 15 sierpnia 1997 r.)⁵⁶, w *Dyrektorium katechetycznym Kościoła katolickiego w Polsce* (z 20 czerwca 2001 r.)⁵⁷, w *Podstawie programowej katechezy Kościoła katolickiego w Polsce* (z 20 czerwca 2001 r.)⁵⁸, w *Podstawie programowej katechezy Kościoła katolic-*

⁵⁰ A. Sajdak, *Edukacja kreatywna*, Kraków 2008, s. 197.

⁵¹ Tamże, s. 251.

⁵² Tamże, s. 122.

⁵³ Tamże, s. 105.

⁵⁴ Tamże; M. Kwaśniewska, *Aktualny stan wychowania przedszkolnego w Polsce*, w: J. Karbowniczek, M. Kwaśniewska, B. Surma, *Podstawy pedagogiki przedszkolnej z metodyką*, Kraków 2011, s. 98.

⁵⁵ DCG 772.

⁵⁶ DOK 148.

⁵⁷ PDK 66.

⁵⁸ PPKP 2001, s. 13-14.

kiego w Polsce (z 8 marca 2010 r.)⁵⁹. W dokumentach tych, zwrócono uwagę na: 1) aktywny udział dziecka w procesie edukacji⁶⁰; 2) dostosowanie celów i treści nauczania do poziomu rozwoju poznawczego wychowanka⁶¹; 3) stosowanie zróżnicowanych metod nauczania⁶²; 4) odwoływanie się na katechezie do doświadczeń dziecka⁶³. Dlatego wyżej wymienione dokumenty Kościoła dotyczące katechezy staną się podstawowym źródłem pracy przy opracowywaniu wybranego tematu. Wykorzysta się również inne dokumenty Kościoła⁶⁴, a zwłaszcza *Adhortację apostołską „Catechesi tradendae” o katechizacji w naszych czasach* (z 16 października 1979 r.)⁶⁵ oraz akty prawne – państwowe i kościelne, regulujące kwestie dotyczące nauczania religii w przedszkolu⁶⁶. Przeanalizowane zostaną także treści zapisane w podstawach programowych katechezy⁶⁷ i wybrane, wyżej wymienione, programy nauczania religii dla dzieci w wieku przedszkolnym o zasięgu ogólnopolskim oraz wybrane podręczniki metodyczne do nauczania religii⁶⁸ i podręczniki dla dzieci⁶⁹. Zatwierdzone zostały przez Komisję Wychowania Katolickiego Konferencji Episkopatu Polski w roku szkolnym 2011/2012⁷⁰. Dobór tych materiałów został podyktowany przede wszystkim ich ogólnopolskim zasięgiem.

⁵⁹ PPKP 2010, s. 20.

⁶⁰ Tamże; PPKP 2001, s. 13-14.

⁶¹ CT 51; DOK 148; PDK 46.

⁶² DOK 148; CT 51; DCG 772.

⁶³ PDK 66; PPKP 2001, s. 14; PPKP 2010, s. 16.

⁶⁴ Zob. np. KDK 16; KL 14; RM 33; DMD; FC 60; KKK 5; DWCH 3.

⁶⁵ Zob. np. CT 5, 19, 21, 30.

⁶⁶ Zob. np. Ustawa o stosunku Państwa do Kościoła Katolickiego w Rzeczypospolitej Polskiej, DzURP 1989 nr 29, poz. 154, art. 19; Ustawa o systemie oświaty z dnia 7 września 1991 roku, DzURP 1991 nr 95, poz. 425; Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 14 kwietnia 1992 roku w sprawie warunków i sposobu organizowania nauki religii w publicznych przedszkolach i szkołach, DzUrzMEN 1992 nr 36, poz. 155; Porozumienie między Ministrem Edukacji Narodowej i Konferencją Episkopatu Polski w sprawie kwalifikacji nauczycieli religii, DzUrzMEN 2000 nr 4, poz. 20; Regulamin zatwierdzania programów nauczania i podręczników w szkolnym nauczaniu religii dzieci i młodzieży, uchwalony przez Komisję Wychowania Katolickiego Konferencji Episkopatu Polski w dniu 20 września 2001 roku, [online] [dostęp: 22 sierpnia 2009], Dostępny w Internecie <<http://www.katecheza.episkopat.pl/bpk/regulamin.htm>>, s. 1 z 1.

⁶⁷ PPKP 2001; PPKP 2010.

⁶⁸ Zob. np. PM0 2002: AVE; PM0 2003: PIW; PM0 2003: WAM; PM0 2004: KŚW; PM0 2005: ERRATA; PM0 2005: JEDNOŚĆ; PM0 2006: Gaudium; PM0 2008: WDS; PM3i4 2005: ERRATA; PM4 2005: JEDNOŚĆ; PM5 2005: JEDNOŚĆ.

⁶⁹ Zob. np. PDz5 2006: ERRATA; PDz5 2004: WAM; PDz4 2008: KŚW; PDz4 2004: WAM; PDz3 2011: WAM; PDz0 2010: KŚW.

⁷⁰ Komisja Wychowania Katolickiego Konferencji Episkopatu Polski, Programy i podręczniki do nauczania religii w roku szkolnym 2011/2012, [online] [dostęp 04 października 2011], Dostępny w Internecie: <http://www.katecheta.pl/nr/bank_informacji/programy_i_podreczniki_do6.htmlp>, s. 1 z 11.

W tym miejscu należy zauważyć, że analizie poddano również literaturę przedmiotu z zakresu teologii⁷¹ i katechetyki⁷², pedagogiki przedszkolnej⁷³, psychologii rozwojowej⁷⁴ i psychologii religii⁷⁵ oraz publikacje na temat koncepcji pedagogicznych M. Montessori⁷⁶, bł. E. Bojanowskiego⁷⁷, waldorfskiej⁷⁸ i egzystencjalnej⁷⁹. Pozwoliło to na wydobycie i opisanie treści, które dotyczą edukacji religijnej dziecka w wieku przedszkolnym w kontekście wybranych koncepcji pedagogicznych.

⁷¹ Zob. np. D. Forstner, Świat symboliki chrześcijańskiej, przeł. W. Zakrzewska, P. Pachciarek, R. Turzyński, Warszawa 1990, s. 58-59; J. Misiurek, Historia i teologia polskiej duchowości katolickiej, t. 2, (w. XVIII-XIX), Lublin 1998, s. 218-223; W. Przygoda, Posługa charytatywna Kościoła, w: Teologia pastoralna, t. 2, red. R. Kamiński, Lublin 2002, s. 443-505.

⁷² Zob. np. M. Leist, Nie ma wiary bez doświadczenia. Uwagi o religijnym wychowaniu dziecka, tłum. I. Gano, Warszawa 1986; S. Kulpaczyński, Modlitwa w katechezie, w: Wokół katechezy posoborowej, red. R. Chałupniak, J. Kochel, J. Kostorz, W. Syra, Opole 2004, s. 285-289; J. Kostorz, Perspektywy katechezy w nowym tysiącleciu chrześcijaństwa, w: Wychowanie religijne u progu trzeciego tysiąclecia chrześcijaństwa, red. R. Chałupniak, J. Kostorz, Opole 2001, s. 209-225.

⁷³ Zob. np. D. Waloszek, Edukacja przedszkolna, w: Encyklopedia pedagogiczna XXI wieku, t. 1, red. T. Pilch, Warszawa 2003, s. 952-962; też, Pedagogika przedszkolna. Metamorfoza statusu i przedmiotu badań, Kraków 2006; A. Klim-Klimaszewska, Pedagogika przedszkolna. Nowa podstawa programowa, Warszawa 2011; J. Karbowniczek, M. Kwaśniewska, B. Surma, Podstawy pedagogiki przedszkolnej z metodyką, Kraków 2011.

⁷⁴ Zob. np. A.I. Brzezińska, (red.), Psychologiczne portrety człowieka. Praktyczna psychologia rozwojowa, Gdańsk 2005; M. Kielar-Turska, Średnie dzieciństwo, s. 83-129; M. Przetacznikowa, Rozwój psychiczny dzieci i młodzieży, Warszawa 1967; E.B. Hurlock, Rozwój dziecka, t. 1, Warszawa 1985.

⁷⁵ Zob. np. P. Socha, Psychologia religii, Kraków 1984; Z. Chlewiński, (red.), Psychologia religii, Lublin 1982; Cz. Walesa, Rozwój religijności człowieka, t. 1, Dziecko, Lublin 2005.

⁷⁶ Zob. np. U. Steenberg, Pedagogika Marii Montessori w przedszkolu, Kielce 2003; R. Kucha, Pedagogika Marii Montessori, w: Pedagogika. Podręcznik akademicki, t. 1, red. Z. Kwieciński, B. Śliwerski, Warszawa 2005, s. 324-334; M. Miksza, E. Łatacz, Metoda Montessori, w: Encyklopedia pedagogiczna XXI wieku, t. 3, red. T. Pilch, Warszawa 2004, s. 173-180.

⁷⁷ Zob. np. M.L. Opiela, Program wychowania przedszkolnego według koncepcji pedagogicznej bł. Edmunda Bojanowskiego, w: Wychowanie integralne dziecka w wieku przedszkolnym według koncepcji pedagogicznej bł. Edmunda Bojanowskiego, Dębica 2010, s. 73-80; J. Klimek, Specyfika apostołatu pedagogicznego realizowanego przez bł. Edmunda Bojanowskiego, „Pedagogika Katolicka” 2007 nr 1a (numer specjalny), s. 203-228; J. Olko, M. Szewczyk, Błogosławiony Edmund Bojanowski: Wychowawca i przewodnik duchowy ludzi świeckich, „Społeczeństwo i Rodzina” 25 (2010) nr 4, s. 126-132.

⁷⁸ Zob. np. F. Carlgren, Wychowanie do wolności. Pedagogika Rudolfa Steinera. Obrazy i relacje z międzynarodowego ruchu szkół steinerowskich, tłum. M. Głazewski, Gdynia 1994; B. Śliwerski, Pedagogika Waldorfska, w: Pedagogika. Podręcznik akademicki, t. 1, s. 293-306.

⁷⁹ M. Nowak, Pedagogika egzystencjalna, w: Leksykon pedagogiki religii..., s. 522-531; J. Tarnowski, Pedagogika egzystencjalna, w: Pedagogika. Podręcznik akademicki, t. 1, s. 248-260.

Podjęty temat i omawiana problematyka zdecydowały o wyborze metody stosowanej w opracowaniu problematyki niniejszej pracy. Analizie zostanie poddana literatura przedmiotu i pomocnicza. Dokonując syntezy zebranego materiału, zwróci się uwagę na najważniejsze problemy. Z kolei, porównując różne propozycje rozwiązań dydaktyczno-metodycznych w wybranych koncepcjach pedagogicznych dokona się krytycznej oceny tych koncepcji w odniesieniu do katechezy przedszkolnej.

Praca składa się z pięciu rozdziałów, przy czym pierwszy jest najbardziej obszerny, ponieważ stanowi podstawę dalszych analiz. Do treści w nim opisanych będą nawiązywały analizy podjęte w kolejnych częściach. Dzięki takim odwołaniom uniknie się powtórzeń zagadnień, które zostały wypracowane w ramach konkretnych koncepcji pedagogicznych, a odnoszą się do wielu, różnych kwestii (np. do treści, form, metod, środków dydaktycznych, współpracy ze środowiskiem wychowawczym). Z uwagi na to, że ukazanie edukacji religijnej dziecka w wieku przedszkolnym domaga się powiązania jej z wychowaniem przedszkolnym, które rozwijało się także w perspektywie historycznej, dlatego w pierwszym rozdziale ukaże się historię wychowania przedszkolnego, uwzględniając zarówno poglądy pedagogiczne starożytnych filozofów greckich i rzymskich, jak również myślicieli epoki odrodzenia i oświecenia, aż do czasów współczesnych. W zarysie przedstawi się rozwój instytucji przedszkolnych – od pierwszych placówek aż po obecne formy wychowania przedszkolnego. Określi się istotę edukacji przedszkolnej oraz wyjaśni podstawowe znaczenie terminu „edukacja przedszkolna” ze wskazaniem na jej cele i zadania. Na tym tle ukaże się społeczno – kulturowe uwarunkowania edukacji religijnej dziecka w wieku przedszkolnym oraz jej organizację w placówkach przedszkolnych. Ponadto wskazane zostaną cele i zadania katechezy przedszkolnej. Również w rozdziale pierwszym opisze się wybrane koncepcje pedagogiczne, które wpisują się w nurt tzw. nowego wychowania takie, jak: koncepcja pedagogiczna M. Montessori, pedagogika waldorfska, pedagogika bł. E. Bojanowskiego i pedagogika egzystencjalna. Ich prezentacja posłuży do poszukiwania lepszych i skuteczniejszych rozwiązań organizacyjnych oraz metodycznych w katechezie dziecka w wieku przedszkolnym.

Na proces edukacji religijnej dziecka mają wpływ jego uwarunkowania rozwojowe, sposób myślenia i działania. Wiek przedszkolny jest specyficznym okresem w życiu dziecka. Wymaga on rzetelnego poznania ze strony katechetów. Dlatego w rozdziale drugim scharakteryzuje się wielowymiarowy rozwój dziecka w okresie przedszkolnym. Ukaże się rozwój fizyczny i motoryczny oraz emocjonalny i społeczny, a także moralny i religijny wychowanka. Ponadto opisze się specyfikę takich procesów, jak: myślenie, rozumowanie, zapamiętywanie, spostrzeganie, komunikowanie i koncentracja uwagi. Z tej racji, że zabawa stanowi dla dziec-

ka w wieku przedszkolnym podstawową formę jego aktywności i zdobywania wiedzy o otaczającym świecie, a przez to, staje się wyznacznikiem jego rozwoju oraz miejscem zdobywania doświadczeń społecznych i religijnych, w rozdziale drugim scharakteryzuje się również zabawę i jej znaczenie w katechezie. Również twórczość plastyczna i werbalna dziecka należy do podstawowych form jego aktywności. Wynika ona z potrzeb psychicznych oraz pozwala wyrażać uczucia i przeżycia, także religijne. Dlatego w kolejnej części rozdziału drugiego opisze się te zagadnienia, ukazując przejawy twórczości dziecka oraz jej znaczenie dla rozwoju emocjonalnego, psychicznego i religijnego. W tym kontekście dokonana się charakterystyki zaburzeń somatycznych, emocjonalnych i wynikających z uszkodzenia centralnego układu nerwowego. W edukacji religijnej w przedszkolu mogą bowiem uczestniczyć dzieci z takimi zaburzeniami.

Dokumenty Kościoła katolickiego zobowiązują katechetów do zachowania integralności w przekazywaniu treści religijnych. Oznacza to, że w toku edukacji przedszkolnej treści religijne powinny stanowić pewną fundamentalną całość oraz korelować naukę objawioną z doświadczeniem dziecka i jego religijność ze środowiskiem, w którym żyje. Stąd w rozdziale trzecim zostanie podjęta tematyka dotycząca treści programowych edukacji religijnej dziecka w wieku przedszkolnym.

W rozdziale czwartym opisze się zagadnienia metodyczne, wprost związane z katechezą w przedszkolu. Odwoływanie się do ogólnej dydaktyki, a także do wybranych koncepcji pedagogicznych pozwoli na wybór niektórych metod, form i pomocy dydaktycznych oraz na ukazanie ich znaczenia w edukacji religijnej dziecka w wieku przedszkolnym. Przystawione zostaną najczęściej stosowane formy i metody pracy z wychowankiem wraz z wyraźnym ukazaniem potrzeby osobistej refleksji katechety w zakresie doboru rozwiązań metodycznych.

Analizy zawarte w rozdziale piątym dotyczyć będą roli nauczyciela religii oraz jego działalności katechetycznej w przedszkolu. Uwzględni się tu zadania katechety jako nauczyciela i wychowawcy, które ujawniają się w podejmowanym przez niego dialogu z dziećmi i ich rodzicami oraz z gronem pedagogicznym przedszkola. Pamiętając o tym, że z posługą katechety wiążą się stawiane mu wymagania, zarówno ze strony władz oświatowych, jak i kościelnych, zwróci się uwagę na potrzebę ciągłego doskonalenia zawodowego katechety i na pogłębioną formację duchową oraz na korelacji wychowania religijnego z wychowaniem przedszkolnym.

W podjętych analizach będzie miało miejsce odwoływanie się do wybranych, szczegółowo opisanych w rozdziale pierwszym, koncepcji pedagogicznych. Zwróci się uwagę na propozycje dydaktyczno-wychowawcze, które poddane krytycznej refleksji mogą być asymilowane na gruncie katechezy przedszkolnej i wykorzystywane dla dobra wychowanków oraz bardziej skutecznej edukacji religijnej.

Rozdział I

Pedagogiczny kontekst edukacji religijnej w placówkach wychowania przedszkolnego

Ukazanie edukacji religijnej dziecka przedszkolnego w odniesieniu do wybranych koncepcji pedagogicznych wymaga przedstawienia jej w perspektywie historycznego rozwoju ogólnej edukacji przedszkolnej oraz powiązania ze współczesną rzeczywistością edukacyjną, realizowaną w instytucjach przedszkolnych. Stąd pierwszy rozdział będzie próbą przedstawienia zarysu rozwoju wychowania przedszkolnego. Sięgając do jego początków, ukaże się znaczenie wczesnej edukacji w zmieniających się uwarunkowaniach społecznych i kulturowych. Ponadto podejmie się próbę zaprezentowania wybranych koncepcji pedagogicznych i ich nowatorskich metod edukacyjnych, które mogą stać się bazą pomysłów wykorzystywanych podczas lekcji religii przez kreatywnych katechetów. Przedstawienie edukacji religijnej dziecka wymaga włączenia jej w całość wychowania przedszkolnego. Dlatego prezentowana będzie jej organizacja w miejscu, jakim jest przedszkole. Dokona się przy tym odwołania do regulacji prawnych wypracowanych między władzą państwową a kościelną w Polsce. Ukazany zostanie także kontekst społeczny i kulturowy towarzyszący edukacji religijnej w przedszkolu. Ponadto przedstawione będą zadania i cele, jakie edukacja religijna powinna dzisiaj podejmować w warunkach przedszkolnych.

1. Główne założenia edukacji przedszkolnej

Wychowaniem małego dziecka, którego celem było przygotowanie do pełnienia różnych ról w życiu społecznym, zajmowano się od bardzo dawna. Przez wiele stuleci poglądy na wychowanie dziecka w wieku przedszkolnym ulegały licznym przeobrażeniom, aż do powstania pierwszych placówek przedszkolnych, które w sposób usyste-